
EL PRETÈRIT PERFET D'INDICATIU I EL PRESENT DE SUBJUNTIU EN EL CATALÀ DEL SEGLE XVIII I INICI DEL XIX

KÁLMÁN FALUBA
faluba.kalman@btk.elte.hu
Universitat Eötvös Loránd

Resum: Aquest treball, basat en el testimoniatge de textos redactats per catalans del Principat al set-cents i al primer terç del vuit-cents, estudia el procés de consolidació del perfet perifràstic *anar* + *infinitiu* i els antecedents del present de subjuntiu en *-i*. El corpus examinat permet concloure que la definitiva generalització de la perífrasi (ben documentada ja a l'edat mitjana) devia coincidir amb els anys de la Renaixença, i prova alhora la propagació gradual del present de subjuntiu en *-ia*, més accentuada a la Catalunya oriental que no pas a l'occidental. Als textos despullats la reducció *-ia > -i* és encara del tot excepcional.

Paraules clau: perfet simple, perfet perifràstic, subjuntiu heretat, subjuntiu innovat, diferències dialectals.

PAST TENSE IN INDICATIVE AND PRESENT SUBJUNCTIVE IN CATALAN FROM THE 18TH TO THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY

Abstract: The present paper, based on the evidence provided by texts written by Catalans from the Principality of Catalonia in the 18th and in the first third of the 19th centuries, studies the process of the consolidation of the periphrastic perfect *anar* + *infinitive* and the antecedents of the present subjunctive in *-i*. The examined corpus allows the conclusion that the definite generalisation of the periphrasis (already well documented in the Middle Ages) has to have coincided with the years of the *Renaixença*, and at the same time tests the gradual propagation of the present subjunctive in *-ia*, more stressed in East Catalonia than in the western part of it. The reduction *-ia > -i* is still in its entirely exceptional in the analysed texts.

Key words: simple past, periphrastic past with *anar*, inherited subjunctive, innovated subjunctive, dialectal differences.

1. INTRODUCCIÓ: EL CORPUS

Aquest treball es basa en dades extretes de textos que s'escalonen des de l'inici del set-cents fins al *Nou Testament* publicat a Londres el 1832. El doble punt de partida són documents redactats al final de la guerra de Successió, concretament als mesos del setge de Barcelona: per una banda, dietaris nascuts dintre de la ciutat assetjada, editats recentment a la col·lecció ENC, i per l'altra, dotze cartes manuscrites, de 56 fulls d'extensió, adreçades des de la Catalunya interior als caps de

la resistència barcelonina.¹ Com que el remitent d'aquestes cartes, el militar Antoni Desvalls, marquès del Poal, fou lleidatà, era d'esperar que els usos lingüístics de les seves missives diferissin dels usos dels seus contemporanis barcelonins. Cal no oblidar, però, que aquestes cartes no deuen ser un reflex precís de la llengua del coronel, perquè és ben probable que no fossin autògrafes sinó dictades a escriptors que podien modificar, poc o molt, el text oral. Efectivament, crec haver notat diferències entre la lletra de les diverses cartes i també alguna que altra discrepància morfològica, com és ara el plural del substantiu *home*, unes vegades *hòmens*, altres cops *homes*.

Malgrat tot, com veurem, hi ha un punt en què el català, presumiblement del militar lleidatà, i el dels dietaristes barcelonins difereixen significativament. Un tercer component del corpus són 26 cartes particulars redactades al llarg del set-cents i curiosament editades, amb el títol de *Florilegi epistolar del segle XVIII*, per Maria Àngels Vidal Colell. Els remitents són, majoritàriament, del domini del català central i usen un llenguatge que no té cap pretensió literària. El quart text analitzat són apunts de Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, redactats al 1790 i editats per Margarida Aritzeta dintre de la col·lecció ENC amb el títol de *Viles i ciutats de Catalunya*. La recerca de la forma *vas*, primera persona del verb *anar* al present d'indicatiu, amb què vaig ensopegar en una carta gironina del 1789, em va portar, amb l'ajuda del cercador de Google, a dos textos més: una passió editada a Manresa el 1798, curiosa barreja de formes arcaïtzants i altres de marcadament innovadores, i el diari de Pere Jaume, capellà exorcitzador de Palafrugell, redactat als anys vint del segle XIX. Finalment, empaitant subjuntius eventualment innovadors a les persones quarta i cinquena, vaig fer una breu incursió al *Nou Testament* publicat a Londres, l'any 1832.

El cas del *Nou Testament*, acabat de mencionar, indica que els textos ressenyats més amunt no han rebut el mateix tractament. He sotmès a un buidatge doble, buscant-hi tant els perfets com els subjuntius, les cartes d'Antoni Desvalls, el *Florilegi*, els apunts del baró de Maldà i el dietari del mossèn palafrugellenc. M'he fixat en els subjuntius en dues de les cinc cròniques del setge de Barcelona (les més extenses), i he arreplegat els perfets que figuren a les cinc primeres pàgines de totes cinc. Pel que fa a la passió manresana, n'he recollit tots els subjuntius i tots els perfets perifràstics, deixant de banda els simples.

2. ELS RESULTATS

2.1. ELS PERFETS

Text	Nombre total de perfets	Nombre dels perfets perifràstics	Percentatge dels perifràstics
<i>Cròniques del setge</i>	295	1	0,34%
Desvalls	225	6	2,6%
<i>Florilegi</i> abans de 1780	27	0	0,0%
<i>Florilegi</i> a partir de 1780	30	4	13,3%
Maldà	176	2	1,1%
Pere Jaume	343	14	4%
Total	1096	27	2,46%

Taula 1.

¹ Una part d'aquestes cartes apareixen transcrites (no sempre amb la cura filològica desitjable) dins Pujal 1988.

Pel que fa als perfets, el primer que crida l'atenció és la freqüència força reduïda del perifràstic: dels 1096 perfets detectats al corpus, només 27 són perifràstics, quantitat que representa el 2,46% del total. Aquest ús tan moderat de la perífrasi *anar*+infinitiu està en evident contradicció amb una afirmació de Germà Colon, qui al II Col·loqui Internacional sobre el Català, celebrat a Amsterdam el 1970, va dir que «sense la decadència política i literària, la victòria de la perífrasi no hauria estat tan esclatant». (Colon 1976: 138, Colon 1978: 172-173). Cal dir que al diari del curat palafrugellenc la proporció dels perfets perifràstics puja al 4%, però aquest percentatge no ens autoritza, ni de bon tros, a parlar d'un *triomf esclatant*. Sembla, doncs, que la generalització del perfet perifràstic, indiscutible a la més gran part del domini lingüístic, hem de situar-la no tant en el període decadent com, més aviat, en el renaixent, al final del qual Pompeu Fabra, ja en la seva primera gramàtica, del 1891, afirma que la forma perifràstica «es la única usada en el lenguaje hablado», afegint-hi en nota «excepto alguna que otra comarca». (Fabra 2005: 279). Quina deu ser la causa de la poca popularitat del perfet perifràstic al període que examinem? Una de raonable podria ser la influència del castellà, llengua d'un prestigi aclaparador, en la qual el perfet és simple i en què una construcció paral·lela a la catalana expressa futur. També Puigblanch postula castellanisme subconscient al criticar en les seves *Observaciones sobre la lengua catalana* el fet que la gramàtica de Ballot hagi bandejat el perfet perifràstic a una nota (Puigblanch 1938: 667).

2.2. PERFET SIMPLE I PERFET PERIFRÀSTIC EN PRIMERA PERSONA

Segons la *Gramàtica de la Llengua Catalana* de l'IEC, en la llengua escrita actual les variants perifràstiques del passat alternen amb les variants simples en totes les persones excepte la primera (IEC: 180). Al nostre corpus hi ha indicis d'aquest comportament peculiar de la primera persona, perquè els perifràstics hi són relativament més freqüents que a les restant persones. Però ens trobem encara ben lluny de la situació actual de rebuig categòric de la forma simple: el text que va més lluny és el de l'exorcitzador palafrugellenc, el qual usa en primera persona 37 perfets simples i 14 de perifràstics.

Text	Nombre total de perfets en 1a persona	Nombre dels perifràstics en 1a persona	Percentatge dels perifràstics en 1a persona
<i>Cròniques del setge</i>	9	0	0%
Desvalls	52	5	9,6%
<i>Florilegi</i>	21	1	4,8%
Maldà	12	2	16,2%
Pere Jaume	51	14	27,4%
Total	145	22	15,5%

Taula 2.

Text	Percentage del perfets perifràstics	Percentatge dels perifràstics en 1a persona
<i>Cròniques del setge</i>	0,34%	0%
Desvalls	2,6%	9,6%
<i>Florilegi</i>	7%	4,8%
Maldà	1,1%	16,2%
Pere Jaume	4%	27,4%
Mitjana	3,01%	11,6%

Taula 3.

2.3. LES FORMES FLEXIONADES DE L'AUXILIAR *ANAR*

El perfet perifràstic es documenta al corpus en les persones primera, tercera i sexta. A la tercera la forma flexionada d'*anar* és *va*, i a la sexta trobem *varen* (quatre ocurrences, totes quatre a la *Passió*). En primera persona cal notar l'absència de *vàreig*, i l'alternança de *vaig* amb *vas*. *Vas* apareix d'antuvi en una carta gironina de 1789, reapareix a la *Passió* manresana (amb quatre ocurrences, en front de les cinc de *vaig*), i és l'única primera persona de l'auxiliar al text palafrugellenc, en què es repeteix catorze cops. *Vas*, probablement analògic de *faç*,² no està recollit per la gramàtica de Ballot (Ballot 1987: 54), però consta en diversos punts a la de Joan Petit. Així, en la conjugació d'*anar* com a verb de moviment és alternativa de *vaig* (Petit 1998: 408, 449), i en el paradigma de l'auxiliar és forma única, seguida per *vares*, *va*, *vàrem*, *vàreu*, *varen* (Petit 1998: 425). Al pròleg el mateix gramàtic usa *vas*, alternant-la amb *vaig*: *vas fer portar* 'fiu portar', però *vaig formar* 'formí' (Petit 1998: 111, 113). O sigui, Joan Petit «prescriu» en la funció d'auxiliar del perfet *jo vas*, malgrat no excloure al seu ús espontani *jo vaig*. Els textos en què detectem *vas* primera persona són tots de l'Est de Catalunya: Girona, Manresa, Palafrugell i Sant Feliu de Codines, lloc de naixement i de residència de Joan Petit. Com que Alcover i Moll no la recullen (Perea 2005), hem de suposar que era forma generalitzada en aquesta zona a la fi del segle XVIII i inici del XIX, oblidada més tard.

2.4. EL PRESENT DE SUBJUNTIU

Joseph Gulsoy, en el seu estudi sobre *El desenvolupament de les formes del subjuntiu present*, publicat primer el 1976 i tornat a editar, amb addicions, el 1993 (Gulsoy 1993) va establir definitivament l'origen del subjuntiu en *-i* en el català oriental: es tracta de la reducció de la desinència *-ia*, detectable ja a l'edat mitjana, i de freqüència creixent al segle decadents. Els nostres textos, majoritàriament orientals, se situen en una etapa en què la primera conjugació ja havia oblidat els singulars sense vocal desinencial (*cant*, *cants*, *cant*) i en què *-e* hi alterna amb *-ia*, o sigui, *cante* o *càntia*. Els verbs de les altres conjugacions són encara bàsicament fidels a la *-a* heretada del llatí, però de mica en mica comencen a admetre, en primer lloc els regulars, la nova desinència: al costat de *perda* apareix *pèrdia*. La *-i*, última etapa del procés, és encara del tot excepcional. Les dues gramàtiques redactades a la fi de l'època que examinem reflecteixen les diverses solucions que ofereix la llengua. La de Ballot, de caràcter més normatiu, constata que «hi ha molta varietat entre los autors catalans en lo present de subjuntiu», i després d'il·lustrar aquesta varietat amb exemples (entre els quals falten casos de *-i*) tria com a desinències preferibles la *-e* per a la primera conjugació regular i la *-a* per a la resta dels verbs (Ballot 1987: 34-35). Joan Petit, més descriptiu, fa figurar en tots els paradigmes verbals tres formes, qualificades d'«equivalents entre si», i il·lustrades en un primer moment amb les formes *ame*, *ami*, *àmia*; *crega*, *cregui*, *crègnia*; *llegesca*, *llegesqui*, *llegèsquia*. (Petit 1998: 411). Antoni Puigblanch, citat per Gulsoy (1993: 400-401), impugna la preferència de Ballot, i rompe una llança per «la propia, antigua, hermosa y variada *ia*, como *jo àmia*, que con la apócope es *jo amí*».

A continuació, examino de manera separada el subjuntiu a les tres conjugacions, distingint a la tercera els purs dels incoatius i reunint els irregulars en un grup a part. El verb d'existència rep tractament separat. No computo *guardar* si *guarde* figura en la fórmula estereotipada de comiat *Déu garde vostra excel·lència* (o *vostra mercè*).

² Agareixo el suggeriment a Pere Navarro, de la URV.

2.5. EL PRESENT DE SUBJUNTIU ALS ANYS DEL SETGE DE BARCELONA

Text	1a conj.		2a conj.		3a conj. pura		3a conj. incoativa		Irregulars	
	-e	-ia	-a	-ia	-a	-ia	-a	-ia	-a	-ia
Desvalls	23	3	1	2	-	-	3	-	30	-
<i>Cròniques del setge</i>	6	16	-	2	-	2	1	-	31	3

Taula 4.

Com hem avançat, en aquest punt era d'esperar una marcada diferència entre els usos d'Antoni Desvalls, d'origen lleidatà, i els dels autors de les cròniques barcelonines. Efectivament, a les cartes del marquès del Poal *-ia* és una solució força minoritària: del total de 62 ocurrences del present de subjuntiu només l'admeten 5: *lògria*, *mània* i *tòpia* de la primera conjugació, *ocòrria* i *permètia* de la segona. A les dues cròniques buidades del setge de Barcelona hi ha 61 ocurrences, entre les quals 23 porten la desinència *-ia*. La diferència més cridanera s'observa en la primera conjugació, en què les formes innovadores constitueixen l'11,5% en les missives de Desvalls, i el 72,7% en les dues cròniques barcelonines. En les altres conjugacions regulars, molt menys representades que la primera, les diferències són negligibles. També és paral·lel el tractament dels irregulars (30 ocurrences a les cartes de Desvalls i 34 a les cròniques barcelonines), que resten fidels a la *-a* del llatí. És veritat que els dietaristes barcelonins flexionen amb *-ia* tres dels trenta-quatre verbs irregulars, però entre *sàpian*, *plàcia* i *fàcia* només aquest últim pot considerar-se una innovació, perquè *sàpian*, descendent regular del llatí SAPIANT, s'usa des de les albors de la llengua (a les *Homilies d'Organyà* apareix dues vegades *sapiats*) i *plàcia* substitueix totalment, ja des del segle XIII, al fonèticament regular *plaça* (Wheeler 2012: 892).

2.6. EL PRESENT DE SUBJUNTIU EN CARTES PARTICULARS DEL SEGLE XVIII

Faixa cronològica	1a conj.			2a conj.		3a conj. pura		3a conj. incoativa		Irregulars	
	-e	-ia	-i	-a	-ia	-a	-ia	-a	-ia	-a	-ia
1703-1743	4	11	-	-	-	-	1	1	-	23	2
1762-1805	4	15	2	-	2	-	-	3	-	9	7

Taula 5.

Per no posar en el mateix sac cent anys i per poder detectar els canvis produïts amb el pas del temps, he dividit el segle XVIII en dues faixes, separades per l'any 1750: la primera inclou 12, la segona 14 cartes. Agrupant els subjuntius per conjugacions, trobem que en la primera la desinència innovadora va guanyant terreny: si als dietaris barcelonins representava el 72,7% i en la primera meitat del segle el 73,3%, a l'últim cinquantenni del set-cents el seu percentatge puja al 78,9%. Al grup dels irregulars es produeix un canvi més vistós, ja que després del tímid inici representat pel *fàcia* dels textos barcelonins del setge de 1713-1714 i per *fàcia* i *vègia* a les dues primeres cartes del *Florilegi*, del 1703 i del 1704, respectivament, a la segona meitat del segle el nombre dels subjuntius en *-ia* s'apropa al dels tradicionals, degut sobretot a l'ús d'un pagès sitgetà que l'any 1798 escriu a la seva família des de Caldes de Montbui, emprant subjuntius com *vègia*, *fàcia*, *convíngua*, *escriguia*. Però la més gran novetat d'aquesta segona meitat del set-cents és

l'aparició de la desinència *-i*, de la qual tenim quatre ocurrences: una de dubtosa, de 1762 (*passimbé*, escrit com si fos una única paraula, en què la desaparició de la *-a* desinencial es deu segurament al hiat entre *a* i *n*), i tres de segures, en la carta suara citada: *mudi*, i dues vegades *sigui*, que aquí no computem, perquè al verb d'existència li dedicarem un paràgraf independent.

2.7. EL PRESENT DE SUBJUNTIU A *VILES I CIUTATS DE CATALUNYA* DE RAFAEL D'AMAT I DE CORTADA, BARÓ DE MALDÀ

1a conj.		2a conj.		3a conj. pura		3a conj. incoativa		Irregulars	
<i>-e</i>	<i>-ia</i>	<i>-a</i>	<i>-ia</i>	<i>-a</i>	<i>-ia</i>	<i>-a</i>	<i>-ia</i>	<i>-a</i>	<i>-ia</i>
1	11	-	1	-	-	-	-	9	2

Taula 6.

El text del baró de Maldà testimonia la victòria gairebé total de la nova desinència en la primera conjugació, en què ocorre 11 vegades. L'únic representant de *-e* és *gose* 'frueixi, gaudeixi', que sembla ser un castellanisme lèxic i alhora morfològic, reflex directe de l'espanyol *goce*. Per altra banda, la presència de *-ia* al grup dels irregulars és força modesta, sobretot perquè un parell de verbs de gran freqüència, com *dir*, *poder* i *voler* resten fidels a la *-a*. Les conjugacions segona i tercera només estan representades per la forma innovadora *témias* de verb *témer*.

2.8. EL PRESENT DE SUBJUNTIU EN *LA GRAN TRAGÈDIA DE LA PASSIÓ I MORT DE JESUCRIST NOSTRE SENYOR*

1a conj.				2a conj.		3a conj. pura		3a conj. incoativa		Irregulars	
0	<i>-e</i>	<i>-ia</i>	<i>-i</i>	<i>-a</i>	<i>-ia</i>	<i>-a</i>	<i>-ia</i>	<i>-a</i>	<i>-ia</i>	<i>-a</i>	<i>-ia</i>
2	32	29	3	1	6	4	5	19	1	97	7

Taula 7.

Aquesta versió de la passió de Jesucrist fou posada en escena i impresa a Manresa l'any 1798, però s'inscriu evidentment en una tradició multiseular que determina en bona part les seves tries lingüístiques. Al text hi ha arcaïsmes flagrants, com ara la desinència zero de verbs de la primera conjugació en la primera persona del present d'indicatiu (*suplic*, *encoman*, *prec*, *conjur*) o el pronom feble postposat al verb (*precte*, *adoramvos*). Crec que cal atribuir al seu caràcter tradicional que la *Passió* representi un aparent retrocés en el camí que porta al subjuntiu amb *-i*: en la primera conjugació *-e* és lleument més freqüent que *-ia*; entre els irregulars el percentatge de les formes innovadores és només del 6,7; al grup dels incoatius, amb 20 ocurrences, hi ha una única forma innovadora (*seguèsquia*). Els subjuntius *enganyis* i *port*, sense desinència vocàlica, ens tornen als segles medievals. (Cal dir que aquest arcaïsmes obeeix a exigències de rima: *enganyis* consona amb *anys* i *port* verb amb *port* substantiu). Al mateix temps, trobem també importants innovacions, com les formes amb *-i aboni*, *pari*, *determinis*, o el progrés de *-ia* a la segona conjugació i a la tercera pura, en les quals esdevé majoritària. És digne de notar el polimorfisme d'alguns verbs, documentats en dobles i fins i tot en triplets, explicables en part per la superposició de diverses capes cronològiques: *abònia*, *aboni*; *done*, *dònia*; *passe*, *pàssia*; *port*, *porten*, *pòrtia*; *publique*, *publiquia*; *tornes*,

tòrnia; sequesca, segnèsquia; faça, fàcia; veja, vègia. Sigui com fos, la passió de Manresa no pot ser un testimoni fidedigne de l'estat de la llengua catalana a la fi del segle XVIII.

2.9. EL PRESENT DE SUBJUNTIU AL DIARI DE PERE JAUME

1a conj.		2a conj.		3a conj. pura		3a conj. incoativa		Irregulars	
-e	-ia	-a	-ia	-a	-ia	-a	-ia	-a	-ia
-	19	-	1	-	2	2	-	9	-

Taula 8.

El diari palafrugellenc, dels primers anys vint del vuit-cents, confirma la victòria definitiva de *-ia* en la primera conjugació (i probablement a la segona i a la tercera pura), i prova alhora que la innovació avança a empentes i rodolons a la tercera incoativa i entre els verbs irregulars. Crida l'atenció també l'absència absoluta de la variant *-i*, de la qual hem documentat anteriorment un total de 7 ocurrences, totes posteriors a 1750.

2.10. EL PRESENT DE SUBJUNTIU DEL VERB D'EXISTÈNCIA

La forma *SIAT del llatí vulgar es manté pràcticament invariable: *sia, sie, sían, sien* es documenten 70 vegades, mentre que la variant amb *g* antihiàtica (*siga i sigui*), present ja en una de les cròniques barcelonines, només ocorre 7 cops (5 *siga* i dos *sigui*, aquests a la carta citada de l'any 1798). Notem que el hiat es conserva també en *sàpia*.

2.11. SUBJUNTIVS INNOVADORS A LES PERSONES QUARTA I CINQUENA

Gulsoy, a l'inici del seu estudi sobre *El desenvolupament de les formes del subjuntiu present*, observa en nota (1993: 377) que «des persones 4 i 5 [...] no han participat en les mutacions d'altres persones», afirmació que sembla corroborada per l'estat actual de la llengua. Guiat per Gulsoy, al llarg de les meves recerques em centrava exclusivament en les tres persones del singular i en la tercera del plural, fins al moment de topar amb l'estrofa següent de la *Passió* manresana. Parla Maria en acomiadar-se de Jesús:

y puig veig que os apartau,
ver Déu, mon Fill sagrat,
antes que os despediau,
donau-me un abraç.

La «descoberta» d'aquest *despediau* m'ha obert el camí cap a *perdiam, faciam, serviau* i *convertiau* al mateix text, i a *culliam, serviam, patiam, reculliam, rebiam, rebiau* i *consumiau* al *Nou Testament* de 1832. Wheeler, en el seu estudi sobre la morfologia verbal del *Curial* (2012: 888-890) detecta a la novel·la anònima els subjuntius *serviam* i *partiat*s, dos únics representants del seu model. Queda per esbrinar l'origen d'aquestes formes, perquè si *culliam, faciam, perdiam, rebiam* etcètera poden inserir-se en un paradigma encapçalada per *cúllia, fàcia, pèrdia, rèbia*, costa imaginar-nos formes com *despèdia* o *pàtia*.

3. CONCLUSIONS

En la primera part d'aquesta comunicació hem detectat una freqüència molt reduïda del perfet perifràstic al set-cents i inicis del vuit-cents, fet que ens inclina a situar la definitiva generalització d'aquesta forma a l'època de la Renaixença. Hem interpretat la freqüència major del perifràstic en primera persona com un preanunci de la situació actual, en què una forma com *parlí* resulta del tot inusual en gairebé tot el domini lingüístic. Hem dedicat atenció a la forma *vas*, primera persona alternativa i avui oblidada d'*anar*. Pel que fa al subjuntiu, les nostres recerques semblen provar que el tortuós camí que ha portat al subjuntiu en *-i* estava només encetat al període examinat. Sí que hi ha un progrés documentable i notable de la desinència *-ia*, que es converteix gairebé hegemònica en la primera conjugació, i que es torna freqüent a la segona i la tercera pura. Contràriament, els incoatius i els irregulars, tot i admetre esporàdicament *-ia*, en conjunt mostren preferència per la *-a*, heretada del llatí. No cal dir, però, que la tria entre les tres possibilitats consignades per Joan Petit (*ame, ami, àmia*) depenia de qui escrivia, i les preferències variaven de persona en persona. Gulsoy va encontrar un autor radicalment innovador ja del mateix inici del segle XIX, el saineter Ignasi Plana, en un text del qual les formes en *-i* de la primera conjugació arriben a constituir el 36% del total (Gulsoy 1993: 399). Jo no he tingut tanta sort.

FONTS TEXTUALS

- Alcoberro, A. & Campabadal, M. eds. (2014) *Cròniques del setge de Barcelona de 1713 – 1714*, Barcelona, Barcino.
- Amat i de Cortada, R. d' & Baró de Maldà (1994) *Viles i ciutats de Catalunya*, Barcelona, Barcino.
- Curbet Hereu, J. & Vila i Medinyà, P. eds. «El diari de Pere Jaume, director espiritual i exorcitzador d'una noieta de Palafrugell (1820-1824)», *Estudis del Baix Empordà*, Sant Feliu de Guíxols, Institut d'Estudis del Baix Empordà, 2012, pp. 179-234.
- La gran tragèdia de la passió i mort de Jesucrist nostre Senyor* (1798) Manresa, Pau Roca.
- Lletres originals* (1713-1714) Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, IB.X-126 i 127.
- Lo Nou Testament de nostre Senyor Jesu Crist* (1832) Londres, Societat Inglesa y Estrangera de la Bíblia.
- Pujal, Ll. (1988) *Antoni Desvalls i de Vergós, marquès del Poal*, Barcelona, El Llamp.
- Vidal Colell, M. À. (1988) «Forilegi epistolar del segle XVIII», dins Manent, A. & J. Veny, eds., *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, Barcelona, AILLC / Societat d'Onomàstica / UB / PAM, vol. III, pp. 305-330.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Ballot, J. P. (1987 [1a ed. 1813]) *Gramatica y apología de la llengua catalana*, Barcelona, Alta Fulla.
- Colon, G. (1976) «Sobre el perfet perifràstic *vado + infinitiu* en català, en provençal i en francès», dins *Problemes de llengua i literatura catalanes*, Barcelona, PAM, pp. 101-144.
- Colon, G. (1978) «El perfet perifràstic *vado + infinitiu* en català, en provençal i en francès», dins Colon, G., *La llengua catalana en els seus textos*, Barcelona, Curial, vol. II, pp.131-174.

- Fabra, P. (2005 [1a ed. 1891]) «Ensayo de gramática de catalán moderno», dins Mir, J. & J. Solà, eds., *Pompeu Fabra: Obres completes*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, vol. I., pp. 205-329.
- Gulsoy, J. (1993) «El desenvolupament de les formes del subjuntiu present en català», dins Gulsoy, J., *Estudis de gramàtica històrica*, València / Barcelona, IIFV / PAM, pp. 377-419.
- Institut d'Estudis Catalans (en premsa) *Gramàtica de la Llengua Catalana*, [<http://www2.iec.cat/institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp>].
- Perea, M. P. (2005) *Compleció i ordenació de «La flexió verbal en els dialectes catalans» d'A. M. Alcover i F. de B. Moll*, CD-ROM, Palma, Govern de les Illes Balears.
- Petit, J. (1998 [data del manuscrit: 1829]) *Gramàtica catalana*, Barcelona, IEC.
- Puigblanch, A. (1938 [data probable del manuscrit: 1829]) «Observaciones sobre la lengua catalana», dins Miquel i Vergés, J. M., «La filologia catalana en el període de la Decadència», *Revista de Catalunya* 93, pp. 665- 672.
- Pujal, Ll. (1988) *Antoni Desvalls i de Vergós, marquès del Poal*, Barcelona, El Llamp.
- Wheeler, M. W. (2012) «La morfologia verbal al *Curial e Güelfa*», dins Ferrando, A. ed., *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa*, Amsterdam, Benjamins, pp. 875-908.

